

KAKO NE BRANITI SVOJU TRADICIJU VISOKOG OBRAZOVANJA

Zoran Kurelić

Fakultet političkih znanosti

zkurelic@fpzg.hr

U ovome radu pišem o percepciji i provođenju Bolonjskog procesa u Hrvatskoj. Razlikujem proces harmonizacije visokog obrazovanja u Europi (Bolonjski proces) i "Bolonju" - pokušaj da se Bolonjski proces uvede u našoj zemlji. Više je ili manje općepoznato kako "Bolonja" nema mnogo toga zajedničkog s izvornom harmonizacijom. Pokušat ću objasniti zašto je "Bolonja" izobličenje izvorne ideje te zašto predstavlja primjer neuspjele reforme. Činjenica kako tvorci obrazovne politike još uvijek nisu prepoznali taj neuspjeh posebno je zastrašujuća.

Rad se sastoji od pet dijelova. U prvome (A) predstavljam dva koncepta koja se koriste u epistemologiji i političkoj teoriji kako bih objasnio percepciju Bolonjskog procesa u Hrvatskoj. To su koncepti "promjene paradigme" i "tradicije". U drugome dijelu (B) kratko predstavljam ključne elemente Bolonjskog procesa. U trećemu (C) uspoređujem izvorni proces s njegovom provedbom u Hrvatskoj. U četvrtome (D) predstavljam kratak popis ozbiljnih problema koji su nastali krivom interpretacijom izvorne ideje harmonizacije, dok u završnom dijelu (E) zaokružujem argument.

Tvrdim kako fundamentalne reforme koje gotovo predstavljaju promjenu paradigme pretpostavljaju osjećaj krize, neku vrstu urgentnosti odozdo u kojoj je oni koji prakticiraju određenu tradiciju sami žele promijeniti. Promjene paradigme odozgo bez genuine volje da se određena tradicija poboljša mogu stvoriti disfunkcionalne sustave.

A

Za Bolonjski proces često se kaže kako predstavlja promjenu paradigme u europskom visokom obrazovanju,¹ promjenu u odnosu na niz nacionalnih, kontinentalnih tradicija visokog obrazovanja na neku vrstu anglo-američkog modela. Tako se harmonizacija događa kao kooperativna konverzija na novu tradiciju. Ova nova tradicija je *na određeni način* anglo-američka zbog toga što se značajno razlikuje i od američke i od britanske tradicije.² Proces promjene paradigme izvršen je postupno i to je upravo ono što riječ "harmonizacija" u ovome kontekstu znači. Bolonjski proces uvodi rješenja koja ne-Amerikancima i ne-Britancima izgledaju kao anglo-američki model, ali zapravo on oblikuje nešto fundamentalno novo.

U ovome bih radu želio pokazati kako "Bolonja" razumije Bolonjski proces na način koji njegovu provedbu u Hrvatskoj čini nemogućom. U tu ću svrhu upotrijebiti razumijevanje "promjene paradigme"³ Thomasa Kuhna i koncept "tradicije" Paula Feyerabenda.

Prema Kuhnovu mišljenju, znanstvena se revolucija događa kada znanstvenici shvate kako njihova paradigma ne može zadovoljavajuće objasniti svijet. Suočeni s ozbiljnom "krizom" svojega razumijevanja svijeta, znanstvenici se prebacuju (engl. *switch*) na novu paradigmu, na dramatično nov način prakticiranja znanosti i razumijevanja zbilje.

---

¹ „Iako se nove strukture zvanja još uvijek uobičajeno doživljavaju kao glavni cilj Bolonje, postoji povećana svijest o tome kako će najznačajnija ostavština procesa biti promjena obrazovne paradigme na cijelom kontinentu“(TRENDS V str.8).

http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Publications/Final_Trends_Report_May_10.pdf

² Bob Reinalda, jedan od istaknutih autoriteta za Bolonjski proces piše: „Paneuropski Bolonjski proces također je i transformacija europskih sustava visokog obrazovanja, krećući se prema zajedničkom, više ili manje anglosaksonskom, modelu...“ (‘The Ongoing Bologna Process and its Implementation: Progress and Implications for Political Science’, *epsNet Kiosk Plus THE NET Journal of Political Science*, Vol. 5, Br. 1. lipanj 2007., str. 47.)

³ Za izvanepistemološke aspekte Kuhnove *Strukture znanstvenih revolucija* vidi moj tekst u *Strukturi znanstvenih revolucija nakon 45 godina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Svezak 82, Zagreb 2008.

U Feyerabendovoj teoriji tradicija je “bogata artikulirana praksa” poput skladanja, glasovanja, kažnjavanja kriminalaca ili slikanja. Očito je kako bi artikulirana praksa u visokom obrazovanju za Feyerabenda bila tradicija. Njegovo razumijevanje “interakcije” dviju tradicija posebno je zanimljivo. Ishodi interakcija mogu biti iznenađujući. Rezultat može biti novi stil u slikarstvu, preporođena znanost ili unaprijeđena poljoprivreda. “U svim ovim slučajevima imamo praksu, ili tradiciju, imamo određene utjecaje na nju, koji proizlaze iz neke druge prakse ili tradicije te možemo promatrati promjenu. Promjena može voditi blagoj modifikaciji originalne prakse, može je ukloniti, može rezultirati tradicijom koja jedva podsjeća na bilo koji od elemenata u interakciji” (Feyerabend 1987: 17).

Kombiniranjem Kuhnove “promjene paradigme” i Feyerabendove “interakcije tradicija” želim pokazati kako je “Bolonja” neželjena mješavina naše stare tradicije i modela uvedenog Bolonjskom deklaracijom. Strogo govoreći, taj model nije tradicija zato što ga nitko na svijetu nije prakticirao u trenutku u kojem je uveden. Pokušat ću pokazati kako se promjena paradigme, ukoliko je razumijemo kao promjenu tradicije kroz proces harmonizacije, nije dogodila na željeni način zato što razlog za promjenu nije bila želja da unaprijedimo artikuliranu praksu našeg visokog obrazovanja. Znanstvene su revolucije nemoguće ako su znanstvenici zadovoljni svojim paradigmama. Radikalne promjene u tradicijama visokog obrazovanja također su upitne ukoliko oni koji ih provode nisu svjesni da bi promjene trebalo uvesti, odnosno ukoliko nemaju nikakvih problema s postojećim stanjem stvari.

Kuhnu i Feyerabendu vratit ću se u trećem dijelu ovog rada, a sad bih prvo želio naglasiti ključne namjere Bolonjskoga procesa.

B

Bolonjski proces započeo je u Sorbonni, tako da ako doista i jest oblik angloamerikanizacije europskih obrazovnih tradicija, barem ga je započeo francuski ministar obrazovanja Claude Allegre. On je pozvao svojeg talijanskog (Luigi Berlinguer) i njemačkog kolegu (Jurgen Ruttgers) te britansku kolegicu (Tessa Blackstone) u Pariz na proslavu 800-te obljetnice Sveučilišta u Sorbonni. Sorbonska deklaracija potpisana u svibnju 1998. važan je politički dokument koji je započeo paneuropski politički proces koji se sada zove Bolonjski proces. Za politologa su prilično zanimljive dvije stvari. Prvo, to je sama ideja rješavanja nacionalnih obrazovnih problema uključivanjem čitavog kontinenta, te drugo, činjenica da četiri države članice Europske unije nisu započele proces unutar Europske unije, nego su se odlučile za paneuropski pristup i uvele intergovernmentalizam kao način rješavanja obrazovnih pitanja Europe.⁴

U Deklaraciji stoji: "U posljednje su se vrijeme u europskom integracijskom procesu dogodili neki izuzetno važni pozitivni pomaci. No, koliko god bili važni, zbog njih ne bi trebalo zaboraviti kao Europa nije samo Europa eura, banaka i ekonomije; ona također mora biti i Europa znanja. Moramo jačati i graditi intelektualne, kulturne, socijalne i tehničke dimenzije našeg kontinenta. Njih su uvelike oblikovala europska sveučilišta, koja nastavljaju igrati odlučujuću ulogu u njihovu razvoju" (Reinalda, Kulescza 2005: 115).

Sorbonska deklaracija uvodi nekoliko smjernica koje su kasnije odredile Bolonjski proces. To su: mobilnost studenata i znanstvenika, uvođenje dvaju ciklusa – preddiplomskog i poslijediplomskog, te uvođenje bodovnog sustava. Deklaracija jasno

---

⁴ Većinu ideja iz ovog rada razjasnio sam tijekom konferencija European Political Science Network (epsNet) u Pragu, Parizu i Ljubljani. epsNet je danas otužno disfunkcionalan, ali njegova uloga u razvoju paneuropske političke znanosti ne može se zanijekati. Za diskusiju između intergovernmentalističke i nadnacionalne interpretacije Bolonjskog procesa vidi Bob Reinalda 'Intergovernmental Momentum of the Bologna Process 1998-2004' i Carolin Balzer, Kerstin Martens' 'International Higher Education and the Bologna Process. What Part Does the European Commission Play?' , *epsNet Kiosk Plus THE NET Journal of Political Science*, Vol. 3, Br. 1. lipanj 2005.

ističe: "Međunarodno priznavanje zvanja prvog ciklusa kao odgovarajuće razine kvalifikacije važno je za uspjeh ovog nastojanja, u kojemu sheme našeg visokog obrazovanja želimo učiniti jasnima svima.

Na poslijediplomskoj razini, postojao bi izbor između kraćeg magisterija i duljeg doktorata, s mogućnošću prelaska s jednog na drugi. Kod oba poslijediplomska zvanja, primjeren naglasak bio bi stavljen na istraživanje i samostalan rad" (Reinalda, Kulescza 2005: 116).

Ideja da je Sorbonska deklaracija uvela anglo-američki model u trenutku kada je četvero europskih ministara obrazovanja započelo razmišljati o arhitekturi europskog visokog obrazovanja predstavlja pretjerano pojednostavljivanje; međutim, nekoliko engleskih i američkih rješenja označena su kao poželjna. U obje zemlje, Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim Državama, zvanje *bachelor*, *baccalaureus* prepoznaje se kao ono koje osigurava "dovoljnu razinu obrazovanja" i zapošljivost. U obje su zemlje zvanja magisterija i doktorata napredna zvanja. Deklaracija koristi riječ "*graduate*" na američki način, to je "*postgraduate*" na engleskom i "*poslijediplomski*" na hrvatskom.

Bolonjska je deklaracija proširila ideju Sorbonne na 29 zemalja. Njome je započeo jedan od najvažnijih intergovernmentalnih projekata u modernoj europskoj povijesti (15 zemalja koje su potpisale Deklaraciju zemlje su članice Europske unije, a 14 nije). Deklaracija je pokrenula kontinentalni projekt usmjeren na stvaranje "Europskog prostora visokog obrazovanja" do 2010. godine.

Duh Sorbonske deklaracije prisutan je u svakom odlomku, a ideje predstavljene u Parizu pretočene su u šest precizno definiranih ciljeva. Ciljevi Bolonjske deklaracije su:

- Usvajanje sustava lako prepoznatljivih i usporedivih zvanja;
- Usvajanje sustava zvanja temeljenog na dva glavna ciklusa (preddiplomskom i poslijediplomskom);

- Uspostava bodovnog sustava (ECTS);
- Promicanje mobilnosti i uklanjanje prepreka učinkovitoj provedbi slobodnog kretanja studenata i znanstvenika;
- Promicanje europske suradnje u osiguravanju kvalitete;
- Promicanje nužnih europskih dimenzija u visokom obrazovanju.

Europski prostor visokog obrazovanja trebao bi stvoriti “Europu znanja”, “obogatiti europsko građanstvo” te “promicati mobilnost građana i njihovu zapošljivost, kao i cjelokupan razvoj kontinenta” (Reinalda, Kulesza, 2005: 118). Proces koji je započeo Deklaracijom započeli su političari, te naglašava političku i ekonomsku važnost reforme visokog obrazovanja u Europi, ne samo u Europskoj uniji.

“Obrazovanje i suradnja u obrazovanju prepoznati su kao iznimno važni za razvijanje i jačanje stabilnih, miroljubivih i demokratskih društava, posebice imajući u vidu stanje na jugoistoku Europe”(Reinalda, Kulesza, 2005: 118).

Potpisivanjem Deklaracije svaka se država potpisnica slobodno posvetila reformi svojega sustava visokog obrazovanja, tako da su četiri države članice Europske unije koje su sudjelovale na konferenciji u Sorbonni potaknule 29 europskih zemalja da “tragaju za zajedničkim europskim odgovorom na zajedničke europske probleme” (Reinalda, Kulesza, 2005: 122)⁵

Koji su to zajednički problemi? Postoji nekoliko razloga zbog kojih je francuski ministar sazvao konferenciju u Parizu. Oni najočitiji su: kriza europske države blagostanja, zapošljivost diplomanata te potreba za stvaranjem obrazovnog modela koji je pristupačan i globalno privlačan. Činjenica da Sjedinjene Američke Države privlače više međunarodnih studenata od sve četiri zemlje koje su izradile Sorbonsku deklaraciju zajedno nije se sviđala inicijatorima Bolonjskog procesa. Stvaranjem Europskog prostora visokog obrazovanja trebalo bi postići tri politički i ekonomski iznimno važna cilja.

- “1) Olakšati brži ulazak obrazovanih stručnjaka na tržište rada skraćivanjem zvanja.
- 2) Unaprijediti prekograničnu mobilnost studenata i onih koji traže posao.
- 3) Povećati konkurentnost europskog visokog obrazovanja na međunarodnoj razini.”⁶

Uvođenje trogodišnjeg zvanja *baccalaureus* engleskog tipa i bodovnog sustava (sustava kredita) američkog tipa postaje središnji dio projekta. Nije istina da je neki imaginarni anglo-američki model prisilno nametnut svim Europljanima, kao što se to u Hrvatskoj obično razumijeva. Europa ne pokušava nadmašiti američki sustav visokog obrazovanja na globalnoj razini tako da postane amerikanizirana. Dvostupanjski model Bolonjskog procesa dramatično se razlikuje od britanskog i američkog modela; međutim, on koristi njihove dijelove kako bi osigurao sumjerljivost i harmonizaciju različitih europskih modela. Ako Velika Britanija ikad odluči u cijelosti prihvatiti bolonjski model, suočit će se s gotovo jednakim brojem problema kao i Njemačka ili Italija. Jedino o čemu neće morati brinuti je zapošljivost trogodišnjeg zvanja *baccalaureus*, što je jedan od ključnih ciljeva ove reforme.

Hrvatska je Deklaraciju potpisala u Pragu 2001. godine zajedno s Ciprom i Turskom. Prag predstavlja temeljni korak u oblikovanju procesa zbog toga što se Europska komisija tada i službeno uključila u njega. To je dodalo novu dimenziju intergovernmentalizmu Sorbone i Bolonje. Nakon Praga, konvergencija između Bolonjskog procesa i obrazovne politike Europske unije postaje iznimno važna za države poput Hrvatske.⁷ Moguće članice Europske unije osjećaju potrebu za harmonizacijom svojih obrazovnih sustava s onim koji se oblikuje unutar Europske unije. Bolonjski proces postaje mješavina intergovernmentalnih i nadnacionalnih elemenata u kojemu

---

⁵ Confederation of European Union Rector's Conference and the Association of European Universities, *The Bologna Declaration on the European space for higher education: an explanation*, 20. veljače 2000.

⁶ Ovo je način na koji Robert Sedgwick razumijeva ključne ciljeve. Točno ih je shvatio za razliku od brojnih Europljana. 'The Bologna Process: As Seen From the Outside', World Education News and Reviews, rujan/listopad 2003. <http://www.wes.org/ewenr/03sept/pffuture.htm>

⁷ „Iako je Bolonjski proces započeo kao pretežno intergovernmentalni proces, postoji očita i rastuća konvergencija s procesima Europske unije usmjerenima na jačanje europske suradnje u visokom obrazovanju.“ *Zgaga Report 2003* u Reinalda, Kulescza, *Bologna Process...* str. 138.

izvorna intergovernmentalna suradnja s Europskom komisijom dobiva koordinacijski organ. Ne iznenađuje što je proces u Hrvatskoj predstavljen kao nešto što se mora učiniti kako bi se postalo članicom Europske unije.

Praška deklaracija uvodi tri nove smjernice (engl. *action lines*): cjeloživotno obrazovanje, uključivanje studenata te promicanje privlačnosti i konkurentnosti Europskog prostora visokog obrazovanja u ostatku svijeta. Sve tri su na ovaj ili onaj način implicitno ili eksplicitno prisutne u Sorbonskoj i Bolonjskoj deklaraciji.

Deseti cilj ili smjernica procesa dodan je u Berlinu 2003. godine, a to je stvaranje doktorskih studija kroz sinergiju između Europskog prostora visokog obrazovanja i Europskog istraživačkog prostora. U Berlinu se popis povećao sa sedam novih članica (Albanija, Andora, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora, Vatikan, Ruska Federacija i Makedonija).

Najvažniji dio procesa je: zapošljivost onih sa zvanjem *baccalaureus* kako bi se osigurao ulazak obrazovanih stručnjaka na tržište rada, mobilnost studenata i posloprimaca te globalna konkurentnost europskog visokog obrazovanja. Ukoliko prva dva elementa nisu osigurana, sa sigurnošću možemo reći kako određena zemlja Bolonjski proces ne provodi ispravo. Upravo se to dogodilo u Hrvatskoj.

C

Pokušat ću objasniti izopačenje izvornog procesa, našu "Bolonju", Kuhnovim konceptom "krize". Nema promjene paradigme bez krize. Kuhn kaže kako znanstvenici zadovoljni vlastitom paradigmom ne prepoznaju anomalije. Anomalije se pojavljuju kada je prirodu nemoguće utjerati u pojmovne "pretince" koje osigurava paradigma. Brunerov i Postmanov eksperiment s igraćim kartama objašnjava konzervativni karakter "normalne znanosti". Tijekom eksperimenta subjektima su bile pokazane abnormalne karte poput crne četvorke herc. Kada je karta koja inače ne postoji u špilju bila pokazana subjektima, prepoznali su je kao standardnu, postojeću kartu - kao četvorku herc ili četvorku pik.

“Bez ikakve svijesti o tome da nešto ipak nije kako valja, ona je odmah uklopljena u jednu od pojmovnih kategorija pripremljenih tijekom prethodnog iskustva” (Kuhn, 1970: 74). Dakle, ako znanstvenici vjeruju da su svi labudovi bijeli, crni će se labud interpretirati kao velika vrana ili bijeli labud koji je proletio kroz dimnjak.

U ovome radu dokazujem kako su zvanja koja uspostavlja Bolonjski proces crni labudovi za hrvatsku tradiciju visokog obrazovanja; međutim, oni su prepoznati kao prljavi bijeli labudovi. Ključni dio Bolonjskog procesa skraćivanje je četverogodišnje diplome na trogodišnje zvanje *baccalaureus*. S druge strane, bit naše “Bolonje” je izjednačavanje predbolonjskih četverogodišnjih diploma s novim magisterijem. To znači kako je nešto fundamentalno novo prepoznato kao nešto što već imamo. Konzekventno, najlakši način za provođenje reforme bio je produljiti naše već preopterećene četverogodišnje programa na 5 godina i nazvati to produljenje harmonizacijom s Europom. To je bolno očigledno u hrvatskome prijevodu dvaju bolonjskih ciklusa. Prvo zvanje, *bachelor*, *baccalaureus*, koje je završno i trebalo bi jamčiti zapošljivost, u hrvatskome se prevodi kao “prvostupnik”, što odmah sugerira kako postoji drugi stupanj koji je potrebno završiti. Drugi se ciklus prevodi kao “diplomski”, što sugerira da je jednak predbolonjskoj četverogodišnjoj diplomi. Dakle, preddiplomski i diplomski ciklusi se prepoznaju kao dva stupnja predbolonjske četverogodišnje diplome. To nije pogrešan prijevod, nego svjesna promjena značenja. Ranije sam pokazao kako je u Sorbonskoj i Bolonjskoj deklaraciji doktorat bio dio drugog ciklusa.⁸ U Berlinu je bio uspostavljen kao treći ciklus, ali bez ECTS-a, te kao ciklus koji pretpostavlja ishode učenja bolonjskog magisterija. Za proces je nužno da ima jasan prekid između ciklusa. Osoba s bolonjskim

---

⁸ „Zvanje stečeno nakon prvog ciklusa bit će relevantno na europskom tržištu rada kao dovoljna razina kvalificiranosti. Drugi bi ciklus trebao voditi prema magisteriju/ili doktoratu kao u mnogim europskim zemljama.“ The Bologna Declaration u Reinalda, Kulescza, *The Bologna Process...* str. 119. Zanimljivo je kako je značenje dvaju ciklusa ispravno prevedeno u Vjesniku, prilog 'Studiji 2005./06.' Zagreb, 28. lipnja 2005., str. 2. Drugi cilj procesa na hrvatskome jeziku glasi: „Prihvaćanje sustava temeljenog na dvama glavnim ciklusima, dodiplomskog i postdiplomskog. Pristup drugom ciklusu zahtijeva uspješno završen prvi ciklus studija koji mora trajati najmanje tri godine. Stupanj postignut nakon tri godine smatra se

zvanjem *baccalaureus* trebala bi biti obrazovana i s dovoljno umijeća za ulazak na tržište rada. Studenti koji žele nastaviti svoje obrazovanje na magistarskoj razini trebali bi za to biti dovoljno obrazovani. Podrazumijeva se da se veliki dio onih sa zvanjem *baccalaureus* neće upisati na magistarske programe, bilo zbog toga što se žele zaposliti ili zato što njihove ocjene nisu dovoljno visoke za napredne studije. Izjednačavanjem magisterija i hrvatske predbolonjske četverogodišnje diplome, magisterij je postao relevantan za hrvatsko tržište rada. U našoj interpretaciji "društvo znanja" postaje društvo magistara. Hrvatski studenti nakon tri godine ne dobivaju diplomu, nego svjedodžbu, a od onih sa zvanjem *baccalaureus* očekuje se da nastave svoje obrazovanje na magistarskoj razini. Ovo *de facto* stvara dvostupanjsku petogodišnju diplomu, a samo najgori studenti ne upisuju drugi ciklus. Zastrašujuće je to što je broj studenata koji se žele upisati na magistarski ciklus dramatično velik, a njihov prosjek ocjena toliko nizak da osiguravanje pristojnog obrazovanja na magistarskoj razini za velik broj fakulteta društvenih i humanističkih znanosti postaje nemoguće. Umjesto zaključnosti prvog zvanja, hrvatska reforma prisiljava sve na stjecanje drugog, konzekventno provodeći anti-Bolonjski proces. To pokreće opasni domino efekt s velikim brojem duboko nepoželjnih konzekvencija. Iznijet ću kratak popis njih sedam.

D

Nepoželjne "nuspojave" "Bolonje" su:

- 1) Neuspjeh da se uspostavi sustav jasno prepoznatljivih i usporedivih zvanja;
- 2) Problemi u priznavanju međunarodnih zvanja;
- 3) Zaustavljanje mobilnosti;
- 4) Nepoticanje cjeloživotnog obrazovanja;
- 5) Stvaranje sustava koji nije kompatibilan sa stvaranjem radnih mjesta u Europskoj uniji;

---

potrebnim stupnjem kvalifikacije na europskom tržištu rada. Drugi ciklus vodit će magisteriju i/ili

6) Ugrožavanje doktorske razine obrazovanja;

7) Neiskorištavanje najvitalnijeg dijela populacije – mladih i obrazovanih.

Kratko ću opisati svaku od strukturalnih disfunkcionalnosti "Bolonje". (1) Hrvatska je uvela anomaliju pod imenom "poslijediplomski specijalistički program" (nešto kao postmagistarski magisterij). Problem ovog zvanja je taj što je oblikovan za predbolonjske studente s četverogodišnjom diplomom, kandidate koji su *ex lege* magistri struke. Naziva se poslijediplomskim, ali ostaje na razini 7 Europskog kvalifikacijskog okvira, dakle čista anomalija. (2) Odluka da se predbolonjsku diplomu izjednači s novim magisterijem otvorila je Pandorinu kutiju u priznavanju međunarodnih zvanja. Četverogodišnja diploma sa sveučilišta bivše Jugoslavije izjednačena je s hrvatskom četverogodišnjom diplomom. To znači da netko iz Skoplja, Mostara ili Prištine može doći u Hrvatsku, postati *ex lege* magistar struke i nastaviti svoje obrazovanje na doktorskoj razini, ali ako je osoba četverogodišnji *baccalaureus* s Harvarda ili Yalea, njezino zvanje bit će prepoznato kao prvostupnik pa će konzekventno biti zamoljena da nastavi obrazovanje na magistarskoj razini. Problem naravno nije taj što se od onih sa zvanjem *baccalaureus* očekuje da nastave svoje obrazovanje na magistarskoj razini, nego u činjenici što naš zakon odlučuje kako predbolonjska diploma bivše Jugoslavije osigurava ishode učenja koji su u trenutku izdavanja diplome bili doslovno nepoznati. To znači da priznavanjem diploma iz bivše Jugoslavije kao viših mi *de facto* stvaramo „prostor visokog obrazovanja bivše Jugoslavije“ na kojemu je četverogodišnja diploma iz Banja Luke vrednija od četverogodišnjeg zvanja s Harvarda. Ništa više i niša manje od toga. (3) Time se također zaustavlja i mobilnost (te cjeloživotno obrazovanje) zbog toga što se one koji imaju predbolonjsku diplomu ne potiče na nastavak obrazovanja na magistarskoj razini u inozemstvu. Jer ako ne postoji razlika između stare diplome i novog magisterija, nema smisla potrošiti jednu godinu u Europi i pokušati steći nešto što

---

doktoratu, kao što je to slučaj u mnogim europskim zemljama.“

već *ex lege* imate. Predbolonjski studenti koji su stekli jednogodišnja, *full-time* M.Sc. (Master of Science⁹) zvanja na najboljim europskim sveučilištima u Hrvatskoj ne dobivaju nikakvu distinkciju. Ne dobivaju povišicu, a njihovo M.Sc. zvanje prepoznato je kao inferiorno predbolonjskom dvogodišnjem, *part-time* “znanstvenom magisteriju”. Nekonsekutivni, jednogodišnji programi na magistarskoj razini, oblikovani za međunarodne studente i idealni za mobilnost u Hrvatskoj ne postoje. Bilo kakva vrsta horizontalne mobilnosti naših studenata gotovo je nemoguća zato što zvanje *baccalaureus* ne predstavlja odgovarajuću razinu kvalificiranosti za hrvatsko tržište rada.

(4) Umjesto nekonsekutivnih magisterija, Hrvatska ima poslijediplomske specijalističke studije na koje se bolonjski *baccalaurei* ne mogu upisati. Ovo zvanje ima smisla samo kao oblik cjeloživotnog obrazovanja, ali nažalost također ne osigurava povišicu, te je u tom smislu jednako beskorisno kao i novi magisterij. (5) Sve ovo pokazuje kako “Bolonja” za hrvatske građane zapravo stvara velik problem. Dok u ostatku Europe zvanje *baccalaureus* postaje prepoznato kao ono koje osigurava zapošljivost i pristojne poslove uključujući mjesta visokorangiranih službenika u Bruxellesu, u Hrvatskoj nije moguće predavati matematiku u osnovnoj školi bez magisterija struke iz matematike. (6) Zaključno, pogreške učinjene na prvim dvjema razinama učinit će doktorske programe izuzetno problematičnima. Magistarska razina u našoj interpretaciji ne može osigurati ishode učenja koji su neophodni za normalne doktorske programe. *Ex lege* magistri struke koji su diplomirali prije 15-20 godina mogu bez ikakvih preduvjeta upisati treći ciklus, a sveučilišta će ih primiti ukoliko su u mogućnosti platiti školarinu. Država se previše istrošila na prvim dvjema razinama te si ne može priuštiti plaćanje trećeg ciklusa. Opće je mjesto da je u društvenim znanostima nestanak marksizma stvorio potpuno nove programe, tako da *ex lege* magistri struke nemaju bazične informacije o suvremenim društvenim znanostima. Iskreno, upitno je bi li politolog koji je diplomirao

---

⁹ Magistar znanosti.

1975. bio dovoljno informiran o modernoj političkoj znanosti da nastavi svoje obrazovanje na magistarskoj razini.

U Hrvatskoj se magisterij priznaje kao prava diploma koja jamči zapošljivost, tako da se gotovo svi studenti žele upisati u drugi ciklus, čak i oni kandidati s iznimno niskim prosjekom ocjena. To dramatično snižava kvalitetu podučavanja i rada na seminarima te nas izravno sprečava u osiguravanju ishoda učenja potrebnih za doktorske programe. Ne začuđuje što je jedan od najboljih modela organiziranja doktorskih studija – *graduate school model*¹⁰ - u Hrvatskoj strukturalno onemogućen. U sustavu u kojemu su prve dvije razine zapravo povezane, gotovo je nemoguće organizirati *graduate school*. *“Bolonja” strukturalno proizvodi snižavanje kvalitete visokog obrazovanja. (7)* Sve to dovodi to velikog problema koji prelazi granice visokog obrazovanja. Činjenica da našim studentima prestižni međunarodni magisteriji u Hrvatskoj nisu priznati ne znači da oni nisu priznati i u Europi. Ako naši *baccalaurei* u Hrvatskoj nisu zapošljivi, to ne znači da nisu zapošljivi u inozemstvu. Puni razmjeri pogreške učinjene “Bolonjom” postat će očiti kad Hrvatska postane zemlja članica Europske unije. Tad će “Bolonja” iz Hrvatske doslovce istjerati najvitalniji i najobrazovaniji segment hrvatske populacije.

E

U ovome radu dokazivao sam da je hrvatska “Bolonja” više ili manje koherentan anti-Bolonjski proces s duboko nepoželjnim posljedicama. Izvorni proces bio je “pogrešno interpretiran” zbog toga što je nedostajala genuina volja za znatnim promjenama hrvatske tradicije visokog obrazovanja. Korištenjem pojmova “promjene paradigme ” i “tradicije” pokušao sam pokazati da ne može biti radikalne promjene u bilo kojoj tradiciji ako oni koji je prakticiraju ne osjećaju potrebu za promjenom. Razlog za započinjanje

---

¹⁰ „Analiza trendova u Europi pokazuje dva glavna modela organizacije koji se pojavljuju kao sredstva za promicanje kvalitetnih, međunarodno orijentiranih i umreženih doktorskih/istraživačkih/graduate schools: Graduate school and Doctoral/Research school.“ EUA publikacija 'Doctoral Programmes in Europe's Universities: Achievements and Challenges' 2007. str. 10 (<http://www.eua.be/events/eua-council-for-doctoral-education/publications/>)

reforme bilo je uvjerenje da je ona nužan preduvjet za ulazak u Europsku uniju. Kad se shvatilo da nije, jedini razlog za provođenje reforme je iščeznuo. Krajnji rezultat je sustav koji nije ništa bolji od staroga,¹¹ te sustav koji naše visoko obrazovanje ne harmonizira s ostatkom Europe i Europskom unijom. Skuplji je, a razina nezadovoljstva studenata i akademskog osoblja, posebice u društvenim znanostima, je zabrinjavajuća. Najgore tek predstoji. Ako je ideja "Bolonje" bila zaštita našeg visokog obrazovanja i naše stare diplome njezinim izjednačavanjem s novim magistarskim zvanjem, pokazala se fatalnom. Pun opseg te pogreške postat će evidentan kad konačno postanemo članica Europske unije. Tad će postati jasno kako sustav oblikovan da nas obrani od uvoznih modela uopće nije bio potreban dok nismo bili u Europskoj uniji, te da je potpuno beskoristan kad u nju uđemo. Ustvari, "Bolonja" će postati oblik diskriminacije protiv naših vlastitih građana zbog toga što će se od njih očekivati da studiraju pet godina za poslove za koje Europljani studiraju tri. Odljev mozgova bit će logičan ishod te pogreške.

Zaključno, ako i druge reforme provodimo samo zato da ih skinemo s vrata, te ako reforme doživljavamo kao davež koji nam je nametnula prezahtjevna Europska unija, rezultati će biti podjednako nepoželjni. "Bolonja" je primjer kako ne provoditi reformu.

---

¹¹ Studentski prosvjedi na Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu zapravo su zahtijevali povratak na predbolonjski model. Paradoksalno, studenti, koji su po samorazumijevanju revolucionarni anti-globalisti i anti-kapitalisti, optužili su konzervativce koji su priječili reformu kako nisu bili dovoljno konzervativni.

Citirana literatura

Reinalda, Bob, Kuleszcza, Ewa, 2005.: *The Bologna Process – Harmonizing Europe’s Higher Education*, Barbara Budrich Publishers, Opladen & Bloomfield Hills

Raukar, Tomislav, (ed.), 2008.: *Thomas S. Kuhn “Struktura znanstvenih revolucija” nakon 45 godina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, svezak 82., Zagreb

Kuhn, Thomas, 1999.: *Struktura znanstvenih revolucija*, Jesenski i Turk, Zagreb

Feyerabend, Paul, 1987.: *Science in a Free Society*, Verso, London

Sedgwick, Robert, 2003.: “The Bologna Process: As Seen From the Outside”, World Education News and Reviews, rujan/listopad,

<http://www.wes.org/ewenr/03sept/pfeature.htm>